

UDK [811.163.42:070.482](497.57)"18/19"
<https://doi.org/10.53745/ccp.48.94.2>
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 13. ožujka 2024.
Prihvaćeno za objavljivanje: 17. srpnja 2024.

O JEZIKU U *PUČKOME PRIJATELJU*, GLASILU HRVATSKOGA KATOLIČKOG POKRETA U ISTRI

Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Ronjgova 1, 52 100 Pula
teodora.fonovic.cvijanovic@unipu.hr

Glasila su na hrvatskome jeziku u Istri u 19. i 20. stoljeću imala važnu ulogu u promidžbi preporodnih ideja i u opismenjivanju stanovništva te su važan izvor za proučavanje statusa hrvatskoga jezika na tome području. U radu ukazujemo na teme koje se dotiču položaja hrvatskoga jezika u školama, administraciji, crkvi i medijima, talijanizacije antroponima, toponima te kretonima, o progonstvima i internaciji domaćega stanovništva, ali i važnosti jezikoslovaca i značenja riječi u listu Pučki prijatelj, koji je 1899. godine pokrenuo biskup Antun Mahnić. Izlazio je različitim intenzitetom najprije u Krku (1899. – 1911.), zatim u Pazinu (1911. – 1920.) te na koncu u Trstu (1920. – 1922. i 1924. – 1929.). Također analiziramo slovopisna, pravopisna i morfološka obilježja u Pučkome prijatelju te ih uspoređujemo s rješenjima propisanima u tadašnjim normativnim priručnicima.

KLJUČNE RIJEČI: Pučki prijatelj, Istra, jezik, pravopis, analiza

Uvod

Godina 1870. duboko je urezana u istarskoj povijesti jer tada počinju izlaziti prve novine na hrvatskome jeziku u Istri simboličnoga naziva *Naša sloga*. Važan je to bio događaj za istarski narod jer osim molitvenika *Otče, budi volja tvoja* koji je za tisak priredio najvažniji istarski preporoditelj i biskup Juraj Dobrila te pjesmarice *Razgovor ugodni naroda slovin-skog* Andrije Kačića Miošića nije bilo dostupnih tekstova na hrvatskome jeziku. I *Naša sloga* i novine te časopisi koji su tiskani nakon nje vjero su prenosili sve važne gospodarske, društvene i političke događaje, savjetovali su, hrabрили i bodrili ljude u teškim vremenima te su jačali narodnu svijest. Javno su iskazivali ljubav prema materinskome jeziku

kada je to bilo zabranjeno, osvrtni su se na njegovo nepoštivanje i zanemarivanje, otvarali su na mnoge načine pitanja i jezičnoga i nacionalnoga identiteta,¹ i sve će to, posebice za vrijeme talijanske okupacije i nakon talijanske aneksije, rezultirati brojnim cenzurama i u konačnici obustavom izdavanja publikacija na hrvatskome jeziku. Upravo će teme koje se dotiču jezika: od zabrana njegove uporabe u školama, crkvama, javnim ustanovama i medijima te učestalih pokušaja brisanja ili iskrivljivanja starih slavenskih antroponima i toponima do protjerivanja javnih i kulturnih djelatnika i svećenika biti dijelom *Pučkoga prijatelja*, koji s prekidima izlazi od 1899. do 1929. godine. Unatoč brojnim pokušajima obespravljivanja i odnarođivanja domaćega stanovništva, zahvaljujući upravo slozi kojom su svladavali prepreke na tome putu, nisu uspjeli sasjeci duboke korijene hrvatskoga jezika, a o tome kako se jezik mijenjao u tridesetak godina, pokazuju upravo tekstovi iz toga lista. O cjelokupnoj situaciji te o važnosti jezika, jednoga od najjačih obilježja identiteta nekoga naroda, progovaraju u članku »Za našu narodnost«: »Nema sumnje, da mi istarski Hrvati sačinjavamo poseban narod. Potječemo od istih pradjedova, ista nam je povijest, isti uzori, isto mišljenje i čuvstvovanje, a ponajpače isti jezik (...) služimo se istim hrvatskim jezikom. Sva ta svojstva, koja nas čine posebnim narodom, nazivljemo – narodnošću (...) Jasno je, da moramo ljubiti zemlju, u kojoj smo se rodili, u kojoj smo se uzgojili, moramo ljubiti domaće ognjište, materinski jezik, domaće običaje, narodno mišljenje i čuvstvovanje, sve pojedine članove našega naroda, s kojima nas veže ista krv, isti jezik, ista duša. Svaki čovjek ima pravo da razvije svoju osobnost, to pravo ima i svaka obitelj, a i skupina obitelji, koja sačinjava narod. Zato ima svaki narod pravo, da uzdrži svoj narodni jezik u školama, u uredima i uopće u javnom životu, da goji svoju narodnu kulturu (prosvjetu). To pravo imademo i mi istarski Hrvati. Talijanska država nam ne može kratiti toga prava dok se ne ogriješimo o socijalnu, društvenu pravednost, to jest, dok ne zadiremo u prava drugoga naroda, u našem slučaju, dok ne vrijeđamo prava talijanskoga naroda« (15/1924, 1).²

1. Društveno-političke prilike u Istri na kraju 19. i na početku 20. stoljeća

Društveno-političke prilike u Istri na kraju 19. i na početku 20. stoljeća utjecale su na status hrvatskoga jezika na tome području. Naime, kao rezultat višestoljetnih germanskih i romanskih utjecaja i njemački i talijanski jezik bili su privilegirani dok će hrvatski jezik svoj status početi poboljšavati od druge polovice 19. stoljeća. Tada na čelu s Jurjem Dobrilom, najprije porečko-pulskim, a zatim i tršćansko-koparskim biskupom jača hrvatski narodni preporod.³ Dobrila je političkim radom u Istarskome saboru u Poreču i u Carevinskome vijeću u Beču, pokretanjem glasila na hrvatskome jeziku te svojim tiskanim djelima, posebice molitvenikom *Otče, budi volja tvoja* iz 1854. godine, zacrtao put koji

¹ Više u: Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ – Vanessa VITKOVIĆ MARČETA, »The Role of Language in the Building of Croatian National Identity in Istria: Exemplified by Several Istrian 19th- and 20th- Century Periodical«, *Croatica et Slavica Iadertina*, sv. 19, br. 1 (ur. Rafaela BOŽIĆ), Zadar, 2023., str. 105–129.

² Navođenje iz lista *Pučki prijatelj* obilježavat će se njegovim brojem, godinom izlaženja i stranicom. Ondje gdje stranice nisu numerirane, stavit ćemo x.

³ O važnosti biskupa Dobrile u hrvatskome narodnome preporodu u Istri te o osnovnim smjernicama njegove razgranate djelatnosti više u: Mihovil DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk: Biskup Juraj Dobrila u svom vremenu*, Pazin, 2015., str. 65–135.

će uvelike odrediti sudbinu zapostavljenoga istarskoga naroda i biti prekretnicom u razvoju hrvatskoga jezika u Istri.⁴ Nakon njega važnu će ulogu imati preporoditelji drugoga naraštaja, pravaši Matko Laginja, Matko Mandić i Vjekoslav Spinčić, koji će se, između ostaloga, zauzimati za ravnopravnost istarskih Hrvata i Slovenaca s Talijanima i za ujedinjenje Istre s Hrvatskom.⁵ Na početku 20. stoljeća, nakon Prvoga svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije, Rapalskim ugovorom (12. studenoga 1920.) i Zakonom o aneksiji (19. studenoga 1920.) Istra potpada pod Italiju i nalazi se u vrlo teškoj položaju.⁶ Tada su se talijanski okupatori, unatoč činjenici da je Istra u državnopravnome smislu bila sastavnim dijelom Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, prema ljudima odnosili nasilno,⁷ o čemu piše Božo Milanović: »Nakon što je talijanska vojska prvih dana mjeseca studenoga 1918. zaposjela Istru, morali su otići manje-više svi oni koji su se isticali u javnom životu. U srednjoj Istri ostali su na svojim župama uglavnom hrvatski i slovenski svećenici koji su se, iako uz mnoge progone, održali pomoću svoje crkvene organizacije i ugleda svojih biskupa. Bez dvojbe, najteže je bilo otići narodnim vođama i svima onima koji su se borili za političko, kulturno i gospodarsko uzdignuće svojega naroda. Na stotine Istrana odvedeno je u konfinaciju, ponajviše u Sardiniju i na Liparske otoke. Nakon povratka – uglavnom u prosincu 1920 – nije im preostalo drugo nego da odu u susjednu Jugoslaviju. Škole su bile već prvih dana zatvorene ili su postale talijanske. Teškom mukom podignute kulturne i gospodarske ustanove nisu mogle više djelovati – dijelom zato što više nije bilo ljudi koji su ih do tada bili vodili, ali i zbog terora koji se provodio.«⁸ Upravo brojni tekstovi iz *Pučkoga prijatelja* potkrepljuju Milanovićeve riječi o sveopćoj talijanizaciji gospodarskih, kulturnih i prosvjetnih aktivnosti.

2. Pučki prijatelj

Novine kao jedan od najznačajnijih medija masovne komunikacije imaju važnu ulogu u određenoj društvenoj zajednici. Osim informiranja o svim relevantnim događajima novine na hrvatskome jeziku u Istri od početka izlaženja podupiru očuvanje i osnaživanje nacionalnoga identiteta, ali utječu i na opismenjivanje domaćega stanovništva. U njima je zainteresiranost za jezik i probleme u vezi s njegovim statusom velika i zauzima dosta prostora, stoga predstavljaju dragocjen izvor za proučavanje te problematike. Naime, na temelju dosadašnjih istraživanja jezika u istarskoj periodici, od *Naše sloge* (1870. – 1915.),⁹

⁴ Više u: Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ, *Juraj Dobrila i hrvatski jezik u Istri*, Zagreb, 2022., str. 33–52; Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga I., Pazin, 1991., str. 217–255; Mladen Juvenal MILOHANIĆ, Dr. Juraj Dobrila: *Glasnik istine, branitelj naroda i crkve*, Pazin, 2012.

⁵ Antoni CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri*, Zagreb, 2014., str. 99.

⁶ Nevio ŠETIĆ, »Politička aktivnost istarskih Hrvata okupljenih oko lista Istarska riječ u Trstu 1923.–1929.«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 41, br. 2, Zagreb, 2009., str. 484.

⁷ *Ibidem*, str. 484.

⁸ Božo MILANOVIĆ, »Tršćanska hrvatska štampa između dva rata s osvrtom na Istru«, *Pazinski memorijal 1970* (ur. Matej JELIČIĆ), Pazin, 1971. str. 129.

⁹ Više u: Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ, »Uloga kalendara Istran i Naše sloge u oblikovanju hrvatskoga jezičnog standarda u Istri«, *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Naša sloga (1870. – 2020.)* (ur. Mihovil DABO i dr.), Pula, 2022., str. 265–280; Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ – Vanessa VITKOVIĆ MARČETA, »Naša sloga između administrativnoga i publicističkoga stila«, *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Od norme do uporabe 2* (ur. Maja GLUŠAČ), Osijek – Zagreb, 2020., str. 109–140.

za koju B. Milanović kaže da je istarskim Hrvatima bila važnom prekretnicom »između njihova narodnog sna i buđenja«,¹⁰ do *Slavenske misli* (1903. – 1909.),¹¹ *Hrvatskoga lista* (1915. – 1918.),¹² *Istarske riječi* (1923. – 1929.)¹³ i drugih publikacija, bez obzira na nepovoljne izvanjezične prilike i rascjepkanost nacionalnoga teritorija, utvrđeno je da je standardizacija ipak išla ukorak s tada aktualnim jezičnim strujanjima, iako s vremenskim odmakom u odnosu na druge hrvatske krajeve.¹⁴

Pučki prijatelj s podnaslovom *Poučno-gospodarski list*,¹⁵ glasilo Hrvatskoga katoličkog pokreta u Istri,¹⁶ s kršćansko-socijalnim usmjerenjem pokrenuo je biskup A. Mahnić 1899. godine s namjerom da podigne »hrvatskog istarskog seljaka i duševno i tjelesno« (26/1911, 201) i to na načelu *U križu spas!*, a izdavala ga je i tiskala Krčka biskupija. U predgovoru se obraćaju čitateljima i jasno progovaraju o važnosti tiska jer »izdavanje listova je dandanas po svuda sredstvo najlakše, najshodnije i najmoćnije, kad se želi što god u puku postići« (1/1899, 1) te ističe da su novine poslane u »bijeli svijet da budu puku na pouku« (1/1899, 1).

Sadržajno se list mijenjao. U prvome broju od 23. prosinca 1899. godine¹⁷ nakon uvodnoga obraćanja čitateljima pod naslovom *Prijateljem!* slijede gospodarske teme, savjeti, crtice o gospodarstvu, zatim vijesti iz svijeta, gospodarske vijesti, razne vijesti, pripovijesti, javne zahvale, dopisnice uredništva i oglasi. U novijim godištim sve je manje gospodarskih, a sve više političkih tema,¹⁸ iz kojih možemo iščitati krucijalne podatke o društvenoj nejednakosti, dominaciji i zlorabi moći u društvenom i političkom kontekstu, problemima vezanima za jezik, povezanosti jezika i društva itd.

¹⁰ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, str. 280.

¹¹ Više u: Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ – Vanessa VITKOVIĆ MARČETA, »Communicational aspects of the *Slavenska misao* journal«, *Od ucha do ucha* (ur. Ana SAMARDŽIĆ – Ninoslav RADA KOVIĆ), Poznań, 2022., str. 333–345.

¹² Više u: Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ – Vanessa VITKOVIĆ MARČETA, »Hrvatski jezik u Hrvatskome listu«, *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani*, Rijeka, 2014., str. 541–549.

¹³ Više u: Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ – Vanessa VITKOVIĆ MARČETA, »O istarskoj riječi kroz jezik i pravopis« (u tisku).

¹⁴ O primjerima kojima se to potkrjepljuje više u: Teodora FONOVIĆ CVIJANOVIĆ – Vanessa VITKOVIĆ MARČETA, »Naša sloga između administrativnoga i publicističkoga stila«, str. 136.

¹⁵ Podnaslov se lista mijenja više puta: *Poučno-gospodarski list*, *Ilustrovani poučno-gospodarski list*, *List hrvatskom seljaku za pouku i zabavu*, *Tednik za politiku, kulturu i gospodarstvo*, *Glasilo Narodne stranke u Istri* itd.

¹⁶ Detaljnije o Hrvatskome katoličkom pokretu u Istri vidi u: Stipan TROGRLIĆ, *Katolički pokret u Istri 1895. – 1914.*, Zagreb, 2000., str. 83–112; Stipan TROGRLIĆ, »Program istarskih hrvatskih katolika prema pisanju Pučkoga prijatelja 1899. – 1914.«, *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Naša sloga (1870. – 2020.)* (ur. Mihovil DABO i dr.), Pula, 2022., str. 339–352.

¹⁷ Iako već u *Predgovoru* najavljuju da će list izlaziti dvaput mjesečno (10. i 25. u mjesecu), uočavamo da će se intenzitet izlaženja mijenjati, primjerice u 1911. godini izlazi triput mjesečno (10., 20. i 30. u mjesecu), a u 1912. jednom tjedno te da se u nekim brojevima nalaze i prilozi, primjerice u broj 35 umeću božićni prilog. Opsegom se također mijenja, od dvanaest stranica do četiri stranice, iako je ipak najčešće pisan na osam stranica, a nailazimo i na pokoji dvobroj, npr. 16–17 (jer broj 16 zbog tehničkih problema nije tiskan), nakon toga dvobroj 18–19 itd.

¹⁸ O idejno-političkoj problematici koja u *Pučkome prijatelju* od 1907. dobiva sve više prostora više u: Stipan TROGRLIĆ, »'Pučki prijatelj' i istarske hrvatske idejne podjele 1907. – 1914.«, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, god. 40, Rijeka, 1998., str. 185–207.

Pučki Prijatelj.

Poučno - gospodarski list.

„Pučki Prijatelj“ izlazi 10og i 25og svakog mjeseca. — Cijena mu je na godinu dvije (2) kruno. — Oglase i druga pripisana prima uprava lista. a plaćaju se prema pogodbi.

Br. 1.

U Krku, 23. prosinca 1899.

God. I.

Prijateljem!

Mnogo imade, na žalost, i u naših stranah ljudi, koji hoće da budu prijatelji pučka, ali tog prijateljstva na izkazuju drugčije nego praznim riječi.

Gospodarsko pitanje je prema koncu umirajućeg XIX. stoljeća postalo najvažnijim pitanjem, da središtem, oko kojeg se vrte sva ostala velika pitanja, koja zadaju trista jada i briga ljudskom društvu, koje mora da na nje pazi i da im traži lijeka, ako hoće, da ne propade. — Stoga vidimo, da se po širokome svijetu državnici i državni sabori, kako bi bolje uredili državno gospodarstvo, utemeljuju se društva za promicanje raznih grana gospodarstva, ustrajaju se zadruge, koje olakčuju izvoz i bolju prodaju domaćih proizvoda a cijeniji uvoz drugih potrebnih stvari, otvaraju se posujilnice, koje uz lahke uvjete uzajmljuju novac seljakom i obrtnikom i primaju ga od drugih u pohranu, te im tako pomažu i omogućuju, da se gospodarski podignu i oslobode dugova, tiskaju se knjige i izdavaju novine, koje neka poučuju i primjerom mu drugih pokazuju, kako mu živjet u kući, kako obradljivat polja, u obće kako i što mu radit, da se materijalno, gospodarstveno njegovo stanje podigne, poboljša; jer su uvjereni svi, da gospodarstvena propast ne ostaje bez upliva na moralni, čudoredni život, da za onom slijedi i čudoredna propast, osobito, ako ne ima prave, tvrde vjere.

U gospodarskom pogledu Hrvatom po Istri i u opće po Primorju ne cvatu ruže: prištiće ih bijeda i nevolja s više strana.

Kako se po svijetu sve natječe i traži, kako bi se bolje pomoglo osobito seljaku i malom obrtniku, tako se i u našoj domovini širom Istre, Dalmacije i uže Hrvatske počelo u tom pogledu micat i radit. Našlo se dobrih duša, koje ganula bijeda, u kojoj primorski hrvatski puk s raznih uzroka mora živjet usprkos njegove naravne darovitosti i lijepe zemlje, te se zauzeše za nj i učiniše štošta dobra, ali ipak nije bilo do sad u cijelom hrvatskom Primorju lista, koji bi jedino toj svrhi služio, a upravo štampa, izdavanje listova je dandanas po svuda sredstvo najlakše, najshodnije i najmoćnije, kad se želi štogod u puku postići.

Shodnost i korist, koju bi primorcu Hrvat u mogao donijeti list gospodarskog sadržaja, porodiše u frankopanskom Krku mene „Pučkog Prijatelja“, i poslaše u bijeli svijet da budem puku na pouku.

U tu svrhu izlazi ću dvaput svakog mjeseca iz tiskarne, a to 10og, i 25og, i donasat ću članke o domaćem gospodarstvu, poljodjelstvu, vinarstvu, ribarstvu i o svem, što može

Sl. 1. Naslovna stranica prvoga broja lista *Pučki prijatelj*

Pučki prijatelj je od broja 26 od 20. rujna 1911. do broja 28 od 8. srpnja 1920. godine izlazio u Pazinu.¹⁹ U uvodnome članku pod nazivom »Eto nas u Pazinu« iz uredništva kažu: »I naša Istra ima svoje srce, svoje središte, iz kojega se šire na sve strane naše uže domovine plemenite misli, u kojemu se čuju riječi života, i tvore djela od neprocjenjive važnosti za cijelu Istru. To je Pazin! Tu je hrvatska gimnazija, tu se hrvatski živalj sve ljepše i ljepše razvija, tu je – naše srce (...) Pazin mora biti uzor za cijelu Istru. Pazin mora biti Istri srce, koje će joj pružati životnu snagu« (26/1911, 201). Nadalje se osvrću na Pazin kao središte katoličkoga života u Istri te zagovaraju važnost i snagu vjere koja će pomoći jer kažu da »nitko ne će poreći da je stanje u kome se nalazi naš narod u Istri, vrlo kukavno. Zapušteni smo na svim područjima. Stoga treba, da se preneto, da zasučemo rukave, pa da taj narod osvijestimo, preporodimo i podignemo« (26/1911, 202). Poziva zatim učitelje i učiteljice kojima je povjerena časna zadaća u ljudskome društvu, ali i sve koji »u svom srcu osjećate sveti poticaj, da se odužite narodu našem za dobročinstva, koja ste od njega primili, pridružite se nama, pa da vidimo, hoće li iznijeti pobjedu naši narodni neprijatelji, koji hoće da nas liše materinske riječi« (26/1911, 202). Posebno ističu važnost svećenika – moralnih učitelja jer njihovo je zvanje uzvišeno, iako ponekad teško i mukotrpno (usp. 1/1899, 3).

U Pazinu su neprestano nailazili na otpor te u brojnim člancima pišu o problemima s kojima se susreću prilikom izdavanja novina na hrvatskome jeziku te o napadima na tiskaru. Tako primjerice iz teksta pod naslovom »Pokušana navala na našu tiskaru« saznajemo: »Najprije su se htjeli narugati našoj narodnoj himni, te zapjevali: 'Lijepa naša domovina, - nema kruha, nema vina' (...) Spomenuti junaci, su zatim počeli tući batinama i šakama po vratima tiskare, i vikali su kao ljudi: una volta gavemo rotto e romperemo ancora... abbasso el 'Pučki'... mazzaremo el redator e chi che lo stampa, i t. d. što znači: jedamput smo razbili i razbit ćemo još... doli 'Pučki'... ubit ćemo urednika i koji ga tiska itd. zatim 'Il pugnale che noi portiamo, per i Jugoslavi servirà,' Bodež, što ga mi nosimo, rabiti će za Jugoslaven«²⁰ (27/1920, x). Nadalje, tekstovi koji su bili »nepodobni« u nekim su brojevima cenzurirani,²¹ o čemu i sami pišu naglašavajući da je *gosp. cenzor* prestrog i da im prečesto *dade pobijeliti* tekst (10/1920, x).

Nakon konačnoga uništenja tiskare u Pazinu *Pučki prijatelj* se izdavao u Trstu (1920. – 1922. i 1924. – 1928.), zahvaljujući pomoći slovenskoga političkog društva Edinost. Često u novinama pišu i o financijskim problemima koje su teško rješavali: »Zbog poskupljenja papira, troškovi oko tiskanja listova su se utrostručili, pretplata se zbog toga povećala, Edinost prestaje biti dnevnim novinama, izlazit će samo tri puta mjesečno, u problemima su i preostale dvije narodne novine Pučki prijatelj i Goriška Straža« (22/1920, x). U broju 51 iz 1922. u članku »Našim pretplatnicima i našem narodu« obavještavaju o prestanku izlaženja i *Pučkoga prijatelja* i *Stare Naše sloge* te o tome da će umjesto njih Tiskovno društvo u Pazinu izdavati nepolitički kulturno-gospodarski list pod nazivom *Istra* (51/1922, x). Saznajemo također da je zbog potpore *Pučkoga prijatelja* slovenskim

¹⁹ Naime, na portalu *Stare hrvatske novine* na stranicama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu broj 28 od 8. srpnja 1920. posljednji je broj tiskan u Pazinu. Sljedeći je dostupan broj 31 od 6. studenoga 1920. i tiskan je u Trstu. Neki brojevi nedostaju (primjerice br. 32).

²⁰ O još jednome napadu na tiskaru pišu u broju 20 iz 1920.

²¹ Tako primjerice u broju 1 iz 1920. nailazimo samo na naslov članka »Iz Medulina. – Jena po našu«, ali teksta nema.

63

PUČKI PRIJATELJ

LIST HRVATSKOM SELJAKU ZA POUKU I ZABAVU

CIJENA JE LISTU 3 KRUNE NA GODINU. SELJACI PLAĆAJU 2 KRUNE I 50 FILIRA — ZA INOZEMSTVO K 4.10 ODNOSNO ZA SELJAKE K 3.00 — UVRSBINA ZA OGLASE IZNOŠI 40 FILIRA PO PETIT-RETKU JEZNOGA STUPCA. KOD VIŠEKRATNOG UVRSSTENJA ZNATAN POPYST PO DOGOVORU.	■ ■ ■ ■ Izlazi svakoga 10.-20.-30.-oga : u mjesecu. :	CIJENA OGLASIMA U MALOM OGLASNIKU: DO PET REDARA 40 FIL.; ZA SVAKI DALJNI REDAK 10 FIL. VIŠE. SELJACI-PRETLAT-PLATNICI MOGU SVOJE PROIZVODE OGLASIVATI U MALOM OGLASNIKU 3 PUTA NA GODINU BADAVA. NEPRANKIRANA PISMA NE PRIMAJU SE. RUKOPISI SE NE VRAĆAJU.
--	--	---

BR. 26.PAZIN, ONE 20. RUJNA 1911.GOD. XII.

ETO NAS U PAZINU!

Pazin — srce Istre!

Srce je jedan od najvažnijih dijelova našega tijela. Ono šalje krv na sve strane tijela. Oboli li srce, to će cijelo tijelo osjećati bol, cijelo će tijelo trpjeti. Na licu odrazivat će se nutarnji nered, a i na ostalim ćemo udovima opaziti posljedice bolesti srca. Jednom riječju: bolest srca jest bolest čitavoga tijela. Nasuprot ako je srce zdravo i čilo, bit će čitavo tijelo jako i puno otporne snage. Vedro lice, veseli pogled, živahne kretnje — eto vam nekoliko svojstava čovjeka, u kome bije srce snažno i zdravo.

I naša Istra ima svoje srce, svoje središte, iz kojega se šire na sve strane naše uže domovine plemenite misli, u kojemu se čuju riječi života, i tvore djela od neprocjenive važnosti za cijelu Istru. To je Pazin! Tu je hr-

vatska gimnazija, tu se hrvatski živalj sve ljepše i ljepše razvija, tu je — naše srce. No i to srce treba, da bude zdravo i snažno, treba, da imade u sebi žive sile, e da uz-mogne suzbiti sve nepogode, koje bi mu mogle naškoditi. Kakav hrvatski Pazin — takva hr-vatska Istra! Pazin mora prednjačiti ostaloj Istri u svemu. Pazin mora biti uzor za cijelu Istru. Pazin mora biti Istri srce, koje će joj pružati životnu snagu.

„Pučki Prijatelj“ u Pazinu!

Pred jedanaest godina i nešto više po-krenuo je krčki biskup dr. Mahnić list hrvat-skom seljaku za zabavu i pouku, počeo je iz-davati „Pučkog Prijatelja“. Sveta i uzvišena je bila namjera biskupova: podići hrvatskog istar-skog seljaka i duševno i tjelesno, i to na osnovu načela, koje je istaknuto u njegovu bi-skupskom grbu: U križu spas! Plemenito je srce biskupovo uspjelo. Preko jedanaest go-dina izlazio je u Krku list, koji je hrvatskom istarskom seljaku pružao zdravu duševnu hranu.

pravila za svoju „Seljačku Slogu“, a boli Te srce, da Tvoje selo ne napreduje. Mladići — tuži se — rasipni su, opijaju se previše, gube u gradu besmisleno noći, zapustili su čitanje i pisanje tako, da im iz soldačije mora drugi pisati kući list. Strah Te je, kakovi će to jednom biti gospodari, a želiš vruće, da se tomu kakvom vrsnom uredbom stane na put.

Čuj me! Sve te rane, o kojima pišeš i kojih imade vrlo mnogo po ostalim našim selima, imade da liječi i izliječi mladenačko društvo sa svojom malom štedo-nicom, poučnim predavanjima, čitaonicom, knjižnicom, pjevanjem, tamburanjem, te sa lijepim i pristojnim zahavama.

Što ću Ti, nadam se, više puta pisati o mladenač-kim društvima, naći ćeš, uz društvena pravila i sve ostalo, potanko i opširnije u listu „Mladost“. Taj list

klerikalcima u prijeporu s liberalima Edinost na početku 1923. godine odbila tiskati taj list, pa on nije izlazio do 1924. godine, kada je E. Besednjak, zastupnik u talijanskome parlamentu, u Beogradu uspio pribaviti financijska sredstva za nastavak njegova izlaženja. Tada se obraćaju čitateljima: »Pučki prijatelj će ti pripovijedati, što je novo po Istri po cijelom svijetu, tumačit će ti, kako se okreće kolo politike, govorit će ti o prošlim danima iz istarske povijesti, upućivat će te o gospodarskim poslovima, javljat će svijetu, kako osjećaš i što hoćeš, branit će odlučno tvoje narodne i jezične pravice, a pružat će ti također i ugodnu zabavu« (1, 1924, 1). Saznajemo i to da u nedostatku bilo kakve literature na hrvatskome jeziku u sklopu slovenske Bratovštine sv. Mohora žele osnovati *hrvatski istarski odsjek* koji bi godišnje izdavao tri knjige i na hrvatskome jeziku (1/1924, 1).

Nakon dekreta iz 1928. godine, kojim je talijanska vlast zabranila slavenski tisak u Italiji, *Pučki prijatelj* se ugasio i u 1929. godini izišla su samo dva broja, posljednji 10. siječnja 1929.

Pučki prijatelj se rado čitao i željno iščekivao jer, kako kažu, u svakome broju ima poučnih stvari za seljake, no također naglašavaju da ga mnogi ne uspiju dobiti jer je za njegovu isporuku zadužen *narodni protivnik* »koji mrzi nas i sve hrvatske listove« (27/1911, 213). O tome saznajemo iz sljedećega teksta: »Nestrpljivost, kad će izaći 'Pučki prijatelj', mnoge reklamacije u potonje vrijeme svjedoče nam, kako je naš list obljubljen. Svi ga jedva iščekuju. Hvala Vam braćo na tolikoj ljubavi« (20/1912, 154).

Zanimljivo je da se po uzoru na druge istarske novine i u *Pučkome prijatelju* od dvobroja 18-19 iz 1912. godine pojavljuje rubrika na čakavskome dijalektu, točnije rasprave između *Frane i Nane*, nakon kojih će uslijediti razgovori između *Frone i Tone* (br. 28 iz 1920.), *Gрге i Martina* (br. 26 iz 1920.), *Zvane i Tonića* (br. 5 iz 1920.), *Lovre i Baštijona* (br. 7 iz 1920.), *Luce i Margarite* (br. 14 iz 1920.), *Pike i Teto Bareše* (br. 18 iz 1920.), *Zvanića i Franića* (br. 21 iz 1920.), *Jurine i Franine* (br. 1 iz 1921.) itd.

3. Jezične teme u *Pučkome prijatelju*

Iako u novinama s primarno kršćansko-socijalnim usmjerenjem jezik nije bio u prvome planu, ipak ga se dotiču i materinski jezik nazivaju *najljepšim darom Božjim* te pišu da djeca svoje prve riječi izgovaraju u *milom svom jeziku* (6/1912, 41). Saznajemo kakvi mu se epiteta pridijevaju jer ga, primjerice, direktor talijanske gimnazije u Pazinu naziva *lingua disprezzata*, to će reći omraženi jezik, a profesor A. iste gimnazije u sporazumku s drugim profesorima onoga talijanskog zavoda nazivlje u istoj novini naš lijepi i bogati jezik *lingua barbara*, tj. barbarski jezik, *idioma barbaro* (jezik barbarski) (10/1912, 78-79).

Unatoč obećanjima talijanskih vlasti od 1918. godine da će poštovati hrvatski narod i njegova prava više nego što je to činila austrijska vlast, dogodilo se upravo suprotno i pogazili su zadanu riječ: »To veće je bilo naše razočarenje, što je ono uslijedilo neposredno iza bezbroj krasnih obećanja, da je Italija zemlja slobode, da će štititi naš narod i značaj, poštovati naš jezik, a osobito da će nam dati mnogo više škola nego što nam ih je dala Austrija!« (19/1920, x). U takvim je okolnostima i u takvu raspoloženju jedan od načina ohrabivanja naroda i poticanja na borbu bilo i pisanje o tim problemima u novinama, gdje pronalazimo vrlo zanimljive rasprave o zabrani komuniciranja na hrvatskome jeziku,

položaju hrvatskoga jezika u školama, administraciji, crkvi i medijima, nazivima za jezik, talijanizaciji antroponima, toponima i krematonima, o problemu nepismenosti, otvaranju čitaonica itd.

3.1. Jezik u školama

U Istri se, zahvaljujući djelovanju Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru,²² otvaraju hrvatske škole koje su od samih početaka nailazile na otpor i brojne poteškoće. No, unatoč tomu od osamdesetih godina 19. stoljeća njihov se broj povećava. *Družbin* će rad na poboljšanju prilika u školstvu kasnije nastaviti Vitezović, Spinčić, Mandić, Laginja i drugi.²³ Iz *Pučkoga prijatelja* saznajemo da se u školu u Roču odmah na početku upisuje 84 djece, zbog čega opada broj djece u talijanskoj školi i to od 138 na 68 (27/1911, 213). Nadalje, prilikom otvaranja hrvatskih škola u Sv. Katarini i u Drenju u pomirljivome tonu i spremni na kompromis kažu: »Mi jesmo za to, u interesu mira, reda i sporazuma, da se u svim hrvatskim školama Istre poučaje obvezatno talijanski jezik, a svaki će pametan i ozbiljan istarski Talijan uviditi, da je i u njegovom interesu, da znade dobro hrvatski jezik, koji je jezik većine pučanstva Istre« (7/1920, x).

U brojnim se tekstovima kojima je primarna uloga informirati o stanju u gospodarstvu vrlo često potkrade i nekoliko rečenica o nepovoljnome stanju u obrazovanju te s tim u vezi i o nemogućnosti napredovanja hrvatskoga i slovenskoga naroda u gospodarskome smislu, ponajviše zbog nepoznavanja jezika na kojem se nastava odvija. Svjesni su toga pa kažu: »Uvidjesmo, da nam je bez škole u našem materinjem – hrvatskom jeziku uzaludna nada u bolju budućnost« (16-17/1912, 133).

Unatoč aktivnostima Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru prema, statističkim podacima iz 1920. godine može se iščitati stvarno stanje u školstvu: »Od 250 hrvatsko-slovenskih pučkih škola pred ratom otvoreno je teškom mukom – 123! Ostale su ili zatvorene ili potalijančene. Ide se očito za prisilnim potalijančenjem Istre: eno n.pr. u općini Boljun, gdje imade po zadnjem popisu pučanstva – 18 Talijana, podigli su 6 talijanskih pučkih škola, dok je na hiljade hrvatske djece bez hrvatske škole! (...) Do 165.000 Hrvata nema niti jedne gimnazije, jer se hrvatska gimnazija u Pazinu i općinska gimnazija u Volosko-Opatiji ne otvaraju. Zatvoreno je i učiteljište u Pazinu, jedino je otvoreno ono u Kastvu« (4/1920, x). Od dvadesetih je godina, dakle, stanje u školstvu sve teže, što potvrđuje dopis iz Kanfanara: »I hrvatska je škola, koju smo uživali 46 godina, zamuknula! Austrija je g. 1916. htjela promijeniti našu školu, ali nije išlo. Svi su se naši svijesni ljudi dignuli proti

²² Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru je »hrvatska kulturno-prosvjetna udruga za podizanje i uzdržavanje hrvatskih škola u Istri. Osnovana 1893. u Puli kao protuteža djelovanju talijanskih društava Propatria (1886) i Lega nazionale (1891), koja su otvarala talijanske škole i u hrvatskim selima. Družbu su pokrenuli i vodili narodni prvaci i domoljubi: D. Vitezović, M. Laginja, A. Stanger i dr. Sijelo je 1895. preneseno u Opatiju, a tajništvo je preuzeo Viktor Car-Emin. Družba je prikupljala novac, osnivala hrvatske škole i namještala hrvatske učitelje u njima. Rad joj je onemogućila talijanska okupacija nakon Prvoga svjetskog rata.« Prema: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., dostupno online URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/druzba-sv-cirila-i-metoda-za-istru> (zadnje posjećeno 26. lipnja 2024.).

²³ Ante CUKROV, *U duhovnome logoru: Hrvatsko osnovno školstvo u Istri od 1918. do 1945. godine*, Pula, 2021., str. 53–58.

tuđoj njemačkoj školi, za koju je glasovalo samo nekoliko tobožnjih talijanskih obitelji u Kanfanaru! Sada su ovi isti ljudi za talijansku školu, a da dođe sutra Turčin amo, bili bi za Tursku. Pred ratom imali smo hrvatske škole u Kanfanaru, Sošićima i Baratu sada su sve te škole potalijančene« (2/1920, x).

Iz članka »Glas ispod Učke« svjedoče da su hrvatske škole nestale preko noći: »I nama su preko noći oduzeli hrvatsku školu i promijenili je u talijansku, koju naravski nitko ne polazi, i tako naša djeca ostaju bez obuke, što nas jako zabrinjuje« (4/1920, x) te da je između ostalih zatvorena i jedina hrvatska državna gimnazija u Pazinu. Nadalje, iz teksta »Vijesti iz Gologorice« saznajemo da ondje ima 557 stanovnika, od toga 14 Talijana, no da se, unatoč tomu što ondje već preko trideset godina imaju školsku zgradu, u njoj ne odvija nastava zbog, kako kažu, abnormalnih prilika te da tako 99 djece ostaje bez pouke (7/1920, x). U članku »Istra se budi« ističu, pak, da su još uvijek »Cres, Lošinj, Labinjština, gotovo cijeli puljski kotar, pa sva zapadna Istra, po umovanju naših za nevolju gospodara talijanska domena. U tim se krajevima ne smiju otvarati hrvatske škole, unatoč tome, što onuda žive hiljade i hiljade hrvatskoga naroda« (8/1912, 59). Često se žale na učitelje pa tako iz Krnice javljaju da je učiteljici srcu više prirasla »talijanština nego naš lijepi hrvatski jezik« (28/1911, 221), a u Krku protestiraju: »Imamo ovdje i 'Družbinu' školu (...) Talijani su počeli tu školu strastveno napadati. Čuje se, da je talijanski učitelj zabranio svojoj djeci pozdravljati hrvatsku učiteljicu. To je talijanski uzgoj! Coltura – bruttura! Talijani su izdali i proglas, u kojem na besramni način navaljuju na 'Družbinu' školu. Bilo im na čast! (...) Protivnici su isprva školu puštali na miru, jer su mislili, da ne će uspjeti. Ovih dana navalše na nju u 'Piccolo'²⁴. Poznati krčki dopisnik tršćanskog 'Piccola' prikazuje ju kao navalu na talijanstvo Krka podmećući, da su u našoj školi djeca s talijanskim prezimenima. Jedno jedino dijete nosi talijansko prezime, ali i tomu jedino mu je majčino prezime na -ić« (36/1911, 284). Iz teksta »Školske stvari« saznajemo kako se u Krnici djeca talijanske narodnosti ponašaju prema domaćim učiteljima i učenicima. Ondje se, naime, otvorila pučka škola, najprije samo talijanska, a zatim su dobili još jednu učiteljicu za hrvatski jezik koju talijanska učenica Fini naziva *maestra ščava* te također vrijeđa i domaće učenike iz razreda te ih naziva *ščavima* (8/1920, x). Negativnih je reakcija na otvaranje hrvatskih škola s talijanske strane bilo mnogo i često rezultiraju nasilnim ponašanjem, a roditeljima prijete kaznama ako djecu ne budu slali u talijanske škole. Tako u članku »Van s nedostojnim: Bivši otac kapucin trovatelj naše djece« pronalazimo da je u čisto hrvatskoj podopćini Cerovlje (općina Pazin) nakon talijanske vojničke okupacije hrvatska škola pretvorena u talijansku te da je na mjesto hrvatskoga učitelja Monasa postavljen talijanski učitelj Giannini, koji je mrzio sve što je hrvatsko, odnosno slavensko i dao je »spaliti sve hrvatske školske knjige, sve zapisnike, svjedodžbe, uopće sve spise, koje je našao u školi! Spalio je dapače i mnoštvo privatnih hrvatskih knjiga društva sv. Jeronima,²⁵

²⁴ *Il Piccolo* je tršćanski dnevnik na talijanskome jeziku koji počinje izlaziti 29. prosinca 1881. godine u 32 primjerka, no već 1915. godine dnevno se tiska u 100 000 primjeraka. Prema: Robert ŠKRLJ, *Piccolo, II, Istarska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., dostupno online URL: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/559/piccolo-il> (zadnje posjećeno 24. lipnja 2024.).

²⁵ Društvo sv. Jeronima u Zagrebu je »društvo s nakladničkom djelatnošću ograničenom na vjerske sadržaje. Djeluje u Zagrebu od 1868, izdaje kalendar *Danicu* (od 1870.), knjiž. časopis *Marulić* (od 1968.) te časopis za duhovnu glazbu *Svetu Ceciliju* (od 1969.); društvo je objavilo više od tisuću izdanja knjiga te više časopisa

više katoličkih molitvenika i drugih knjiga« (26/1920, x). Često su u udžbenicima cenzurirali sadržaj školskoga gradiva koji im nije odgovarao, tako primjerice zabranjuju pjesmu *Rodu o jeziku* Petra Preradovića, narodnu pjesmu *Marko Kraljević i Vila*, himnu *Lijepa naša domovina*, pjesmu *Oče naš* A. Harambašića, kratak pregled Istre pod naslovom *Naša pokrajina* i sve to pod izlikom da su *pogibeljni* za Italiju.

Državne su se institucije često uplitale u rad škola, primjerice kada su talijanski karabinijeri počeli dolaziti kao nadzornici u škole, tada bi djeca morala na klupe staviti talijanske vježbenice, a hrvatske ukloniti. Išli su i korak dalje te su umjesto učiteljice održavali nastavu ili su na ploču pisali talijanske rečenice koje bi onda djeca morala čitati (20/1920, x).

Metoda za pridobivanje djece u talijanske škole bilo je puno i na neke su od njih upozoravali roditelje. Primjerice, iz rubrike *Mjesne vijesti* u tekstu »Pozor roditelji« spominju da će se u Pazinu tijekom školskih praznika otvoriti tzv. *Ricreatorio*, tj. zabavište za školsku djecu nakon čega će Talijani pokušati upisati što više djece u talijansku pučku školu s ciljem da ih odnarađe, »da postanu poturice, izrodi, da se budu sramovali slavenskog porijetla oca svoga i majčinog mlijeka« (26/1920, x).

U *Pučkome prijatelju* je u mnogim brojevima iskazan interes prema sve većem problemu nepismenosti, što smatraju velikim narodnim zlom i čemu će pokušati doskočiti organiziranjem tečajeva za nepismene u organizaciji Akademskoga prosvjetnog društva »Dobrila«²⁶ (4/1912, 30).

Podržava se, nadalje, otvaranje čitaonica koje su imale značajnu ulogu u narodnome prosvjećivanju. Tako o radu one u mjestu Puntakriža na otoku Cresu saznajemo: »Ta ovdje živi samo jedan narod istoga porijetla, istih običaja, istoga jezika, a nijedno dijete ne zna progovoriti niti jedne riječi talijanske, što nije ni čudo, jer je ovdje nikada ne čuje (...) Ovih se dana ustanovila hrvatska Čitaonica. Upisao se lijepi broj članova. Bilo na procvat hrvatskoga imena u ovom odasvud zapuštenom kraju!« (9/1912, 66-67).

3.2. Jezik u administraciji

Razgovarati na hrvatskome jeziku nije bilo zabranjeno samo u školama, nego su im, koristeći se metodama zastrašivanja, to zabranjivali i u slobodno vrijeme u privatnim razgovorima (2/1920, x). Saznajemo tako, primjerice, da se na stanici u Kanfanaru talijanski

i almanaha (*Hrvatska prosvjeta*, *Jeronimsko svjetlo*, *Selo i grad* i dr.). U razdoblju 1946. – 1996. nosili su naziv Društvo sv. Ćirila i Metoda.« Prema: *Proleksis enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno *online* URL: <https://proleksis.lzmk.hr/27226/> (zadnje posjećeno 28. lipnja 2024.).

²⁶ Akademsko hrvatsko-slovensko katoličko ferijalno društvo »Dobrila« je »udruga hrvatskih i slovenskih sveučilištaraca Istre, osnovana 22. VIII. 1908. Njezin je nastanak izravna posljedica odbijanja Akademskoga ferijalnog društva »Istra« da u svoj statut unese odredbu po kojoj će se rad društva temeljiti na katoličkim načelima. Prvi predsjednik »Dobrile« bio je S. Brajša. Broj članova kretao se između 15 i 20. Između »Dobrile« i »Istre« vodila se borba oko otvaranja čitaonica. Demoniziranje pripadnika drugoga tabora bila je česta pojava i kod jednih i kod drugih. Na glavnoj skupštini društva u Marčani 6. VIII. 1911. za predsjednika je izabran Joso Sironić. U školskoj godini 1912./1913. na čelu društva bio je bogoslov Božo Milanović. Na početku Prvoga svjetskog rata rad je društva prestao. Posljednji predsjednik društva bio je Vjekoslav Gortan. Prema: Stipan TROGRLIĆ, Akademsko hrvatsko-slovensko katoličko ferijalno društvo »Dobrila«, *Istrapedia*, istarska internetska enciklopedija, mrežno izdanje, dostupno *online* URL: <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/2771/akademsko-hrvatsko-slovensko-katolicko-ferijalno-d> (zadnje posjećeno 28. lipnja 2024.).

stražar ljutio na svatove koji su vlakom putovali do Pule te je od njih zahtijevao da govore na talijanskome jer ih »po našu« ne razumije (26/1920, x). Mnogi nam tekstovi potvrđuju da ni u administraciji nije bilo bolje. Tako iz teksta Uprave i uredništva saznajemo da je u poštanskoj komunikaciji uvriježen njemački jezik jer je na omotu bilo napisanom »abge-reist, wo!« (3/1900, 24).

U rubrici »Istrom uzduž i poprijeko« saznajemo o položaju hrvatskoga jezika u javnim ure-dima te o pokušajima da ga se očuva: »Tom prigodom ne mogu, a da se ne sjetim i našega slavnoga delegate. Taj vam je čovuljak upravo zagriženi Talijanaš. Sve spise rješava samo u talijanskom jeziku. Po tomu se čini, da smo ne u čisto hrvatskom selu, već negdje u južnoj Italiji. Zar nema nijednoga među našim ljudima, koji bi tom drzovitom čovuljku stao na prste? Ljudi! Ne bojte se nikoga, pa tražite svoje pravo! Naš materinski jezik je hrvatski. Taj jezik mora poštovati i alturski delegat, jer je on radi nas seljaka, a ne mi radi njega« (27/1911, 212-213). U sklopu izvještaja s glavne skupštine Gospodarskoga društva u Pazinu ističe se govor seljaka Petra Sironića iz Trviža, koji progovara iz srca, mudro, ali odrešito: »Zar da ćemo mi slati k njima našu djecu! Mi da ćemo slati našu djecu onima, koji pljuvaju na naš narod i jezik. Ako žele ostati ovdje neka se dobro nauče i uzljube naš hrvatski jezik« (26/1920, x) te u nastavku navode da se na temelju jezika kojim se služe čini kao da smo u Kalabriji te da im je glavni cilj bio naučiti seljake talijanski jezik (26/1920, x).

U članku »Za naš jezik« donose izjavu koju su zastupnici hrvatskoga i slovenskoga poljodjelskoga stališa Fran Flego, Josip Grašić, dr. Matko Laginja, Ivan Mahulja, Josip Pangerc, Mate Polonijo i Viktor Tomčić dali na glavnoj skupštini Zemaljskoga poljo-djelskog Vijeća za Istru u Poreču 29. prosinca 1911. godine u kojoj između ostaloga traže ravnopravnost hrvatskoga (i slovenskoga) jezika s talijanskim u svakom sudbenom kotaru (2/1912, 10).

Iz teksta »Sudbeno uredovanje« upoznaju nas sa situacijom u postupanju na sudu u Pazinu gdje je općeprisutna tendencija smanjenja ili potpunoga gubljenja hrvatskoga jezika iz uporabe u, kako kažu, skoro čisto hrvatskome sudbenom kotaru koji ima oko 30 000 Hrvata i manje od 2000 Talijana: »Svakomu je jasno, da na sudu još vrijede stari zakoni. Poznato nam je, da je okupacijska oblast u početku okupacije naložila, da se na sudu imadu upotrebljavati dosadašnji pokrajinski jezici, dakle u Pazinu hrvatski i taljanski (!). Ipak usprkos svemu tomu odavna se na sudu u Pazinu odstranilo sve hrvatske napise, u svim se uredima ureduje samo talijanski, strankama se šalju pozivi samo u talijanskom jeziku, krivotvore se njihova imena, pišući ih starim talijanskim pravopisom, imena se mjesta pišu novo skovanim nazivima, koje nikad ni Hrvati ni Talijani nisu rabili, kao n. pr. za Cerovlje – Cerreto; za Šušnjevicu – Frascati; za Kraj-carbreg – Monsoldo; za selo Antonići – Antonini, za Grdoselo – Castelverde, itd (...) S našim se narodom mora uredovati u hrvatskom jeziku, na hrvatske se uloge mora odgovarati hrvatski, strankama se mora slati hrvatske pozive, namještati posvuda u okupiranoj zemlji činovnike potpunoma vješte u govoru i pismu obim zemaljskim jezicima, jer će se samo tada moći pošteno upravljati. Uopće mi zahtijevamo potpunu ravnopravnost u svim granama narodnog života, u uredima, u školama, i drugdje, među Jugoslavenima i Talijanima (...) Mi smo Jugoslaveni u Istri u svojoj kući i tu ćemo i ostati, tu ćemo živiti kao slobodan narod« (16/1920, x). Također iz članka

»Čujte i čudite se: porezni ured u Pazinu piše.....njemački!« saznajemo da je porezni ured iz Pazina u nedostatku talijanskih tiskanica »javio u njemačkom jeziku, samo da ne rabi hrvatskih tiskanica, kotarskom sudu u Pazinu, da je nasljedovna pristojbina plaćena« (20/1920, x).

Članak »Za naš jezik« potkrepljuje posvemašnju zabranu uporabe hrvatskoga jezika: »Iz svih ureda je naš jezik protjeran. Niti na sudu se više ne smijemo braniti u svojem jeziku, a u školama ne smiju tisuće i tisuće naše nedužne djece niti očenaš izmoliti onako, kako ih je majka naučila kod kuće« (1/1924, 3).

3.3. Jezik u Crkvi

Sljedeći nam tekst najbolje pokazuje što se u to vrijeme događalo s jezikom u Crkvi:²⁷ »Potalijančili su nam škole, oteli jezik iz ureda, otimlju narodu i ćudoređe, vjeru, izgorili su nam hrvatske knjige i – propelo. Hoće da nas upropaste duševno i tjelesno. Osobito im je trn u oku naše rodoljubno svećenstvo, taj najjači stup domovine i Crkve« (22, 1920, x). Naime, crkve su bile mjesta na kojima su se najduže uspjeli opirati nasilnome uvođenju talijanskoga jezika, što potvrđuje dopis iz Opatije: »U našoj crkvi odjekuje sa svetog mjesta hrvatska riječ; za tu povlasticu zavidni su nam Nijemci i drugi narodi« (1/1912, 5). No, samo desetak godina poslije situacija se uvelike promijenila. Tako u članku »Glas iz Kanfanara« javljaju: »Na sam dan Božića bila je samo jedna tiha sv. misa! Nije se čulo kao do sada onu starinsku i milu nam pjesmu: U sve vrime godišta...Muk, crni muk je pokrio sve...sve je zanimalo!« (2/1920, x). O jednako tako lošoj situaciji pišu iz Opatije: »Nas Opatijce tare već dugo svako zlo, ali u zadnje vrijeme slegla nam se je na dušu kao mora pustoš u našoj crkvi. Napose mi osjedjeli starci gledamo sa suzama u očima na svoju crkvicu, iz koje je istisnuta svaka naša materinska riječ« (4/1924, x) i iz Poreča: »Od pamtivijeka se u ovdješnjoj crkvi sv. Marije od Anđela propovijedalo hrvatski. Na ovu je propovjed hodio naš hrvatski puk iz Valkarina, Monsaleža, Vrvari, Gulići, Vranići, Mali i Veli Maj, Spada i dr. Odavna, odmah po okupaciji, je nestalo ove jedine hrvatske propovijedi u Poreču, te ju je zamijenila talijanska propovjed, tako da je crkva skoro uvijek prazna. Naš je narod eto izgubio i ovu jedinu propovijed u svojem jeziku« (17/1920, x). Vrijedali su ljude koji bi dolazili na procesiju uoči Tijelova. Primjerice, u tršćanskome su ih *Piccolu* nazivali *contadinume*, što bi u prijevodu značilo *kmetski smrad* (16-17/1912, 131). Lošu je situaciju popratila i nestašica molitvenikā te stoga odlučuju da će napisati novi molitvenik pod nazivom *K mladosti vječnoj* i da će nastojati da bude što je moguće više jezično korektan pri čemu će se koristiti Maretićevom slovnicom i Broz-Ivekovićevim rječnikom (18/1920, x).

²⁷ Detaljno o ponašanju talijanskih vlasti prema narodnome jeziku u crkvama te o progonstvu svećenstva nakon talijanske okupacije u: Fran BARBALIĆ, *Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici*, Zagreb, 1931.

3.4. Talijanizacija antroponima, toponima i krematonima

U *Pučkome prijatelju* često se osvrću na proces talijanizacije antroponima i toponima koji se odvijao upravnim, pravno-sudskim i političkim sredstvima,²⁸ no jasno ističu svoj stav u vezi s tim: »Za svakoga kulturnoga čovjeka je prezime jedna svetinja, prezime je oznaka jedne posebne osobe« te zahtijevaju da »nitko ne smije bez dozvole te osobe drukčije pisati na javnim ispravama njezino prezime« (15/1920, x). Njihov se glas, naravno, nije čuo i talijanizacija toponima i antroponima na anektiranome jadranskom području započinje već 1919. godine,²⁹ a zakonskim dekretom pod brojem 800 od 29. ožujka 1923. godine ona se provodi najprije nad toponimima, a kasnije i nad hrvatskim i slovenskim krsnim imenima³⁰ te prezimenima. Dokaz je tomu članak »Proti iskrivljivanju hrvatskih prezimena«, gdje najodlučnije prosvjeduju protiv naredaba da se hrvatska (slovenska) prezimena pišu tzv. talijanskim pravopisom, pozivajući se na Ljudevita Gaja i njegovu slovopisnu reformu: »Talijanski jezik nema slova, koje odgovara glasu ć. Nekoji pišu na mjesto ć – *ch*, nego *ch* ima u talijanskom jeziku glas slova 'k'. Ako ja pišem Cunicich, moram po talijansku izgovarati Kunicik, ako pišem Jedreicich, moram izgovarati Jedrejčik. Ako hoću pisati kako izgovaram, tada moram pisati Kumičić, Jedrejčić itd. Ovo dobro znade i gosp. V. vitez Mrach veleposjednik u Pazinu, čije se hrvatsko prezime hrvatskim pravopisom piše Mrak. Mrak talijanski znači *tenebre*, dakle kad bi gosp. V. vitez Mrach htio potalijančiti svoje prezime mogao bi se zvati *Tenebre*, ili da bolje zvuči *Tenebrini* (...) Ovo dobro znade i predsjednik upravnog vijeća u Pazinu, gosp. dr. C. Costadini, pa bi on kao razuman čovjek mogao o tome poučiti one, koji to još ne znadu, i reći im, da je protikulturno, dapače i bezobrazno u javnim ispravama pisati hrvatska prezimena proti volji dotične osobe krivim pravopisom. To bi bilo isto kao da bismo mi zahtijevali, da Talijani pišu ortografijom njihovih starih za vrijeme Dantea ili Torquata. Mi hoćemo s drugima kulturno postupati i zahtijevamo od drugih, da se ponašaju s nama kao sa kulturnim ljudima. Upozorujemo stoga (...) da se izbjegne daljnim sukobima, dadu odmah potrebne naloge (...) da se ne smije iskrivljivati hrvatska prezimena stranaka. Drugo je pitanje, kad stranka sama hoće da se njezino hrvatsko prezime piše drugim pravopisom« (15/1920, x). Sličan je zahtjev iznesen i u broju 19 iz 1920. godine: »Zahtijevamo da oblasti pišu svačije prezime u svim ispravama i knjigama onako kako ih stranka sama piše. Piše li talijanskim pravopisom, nek se piše talijanski, piše li slavenskim pravopisom, nek se piše slavenski... mi se eto moramo boriti i za najelementarnija naša prava: za naše škole, za pravo našega jezika u uredima, za imena naših mjesta (koja su u velikoj većini prekrštena novoskovanim nazivima, koje nitko, niti Slaveni niti Talijani nisu nikad rabili), čak i za naša osobna prezimena« (19/1920, x).

Nadalje, upozoravaju na ljude koji su svoja hrvatska prezimena zamijenili talijanskima. Primjerice općinski tajnik Košara iz Kanfanara svoje prezime mijenja u Cossara (8/1920, x) ili pak u Labinu Kumičić postaje Cunicich (11/1920, x), Maršić postaje Marsich (5/1926, 3).

²⁸ Paolo PAROVEL, *Izbrisani identitet: Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i toponima u »Julijskoj Krajini«, od 1919. do 1945., sa spiskovima iz Tršćanske, Goričke i Istarske pokrajine, te prvih 5.300 dekreta*, Pazin – Poreč – Pula, 1993., str. 22.

²⁹ *Ibidem*, str. 19.

³⁰ Hrvoje MEZULIĆ – Roman JELIĆ, *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji 1918.–1943.: Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, 2005.

Iz tekstova saznajemo i o promjeni toponima u talijanski oblik te uviđamo da su objašnjenja koja se daju nerijetko bila rezultat pučke etimologije. Primjerice, iz rubrike »Što je novo po Istri« saznajemo: »Dosada se je naše mjesto zvalo Gologorica, po tomu bi svi mislili, da je naše mjesto golo. Sada nam kažu Monte calvo, pa će svijet misliti, da je naše mjesto još i ćelavo ili bez vlasi. Ali hvala Bogu, još smo obučeni, a ćelavaca imamo jako malo, pa neka govore, što ih je volja« (9/1924, 1).

Talijanizacija zahvaća i krematonime,³¹ što možemo zaključiti iz članka »Ponovno iz Alture – O nazivima gostionica«: »Ponosimo se, da smo Hrvati, a u našem se čisto hrvatskom selu koči tabla s natpisom: Osteria al Nesazio. Ne budimo svačija metla! Čemu taj talijanski natpis? Tko daje onomu krčmaru najviše dobitka? Mi Hrvati. Stoga bi morao dotični krčmar metnuti hrvatsku tablu (...) Upozorujemo na to onoga krčmara, a vi, seljaci, ne dajte, da se naš lijepi hrvatski jezik zapostavlja i prezire« (31/1911, 245).

3.5. Ostale teme

Jezik je, osobito u vrijeme talijanske aneksije i okupacije tema koja se provlači i u drugim tekstovima koji naizgled nemaju veze s njim. Nadalje, brojni su tekstovi posvećeni protjerivanjima činovnika, progonstvima stanovništva, internacijama, demoraliziranju naroda itd.³² Tako iz članka »Naši internirci« saznajemo: »Jošte su u zatočeništvu naš mnč gosp. župnik - dekan Josip Mandić, učitelj g. Franjo Jelušić i Ferdo Karlavaris ml. Ne puštaju i ne puštaju ih kući, a nisu učinili ništa. Vlada samo sila, a ne kultura i Pravda.« (15/1920, x)

Prisjećaju se često života i djela Ćirila i Metoda ističući njihovu *izvanrednu učenost, dar govora i uzvišenost misli*: »To su dvije zvijezde, koje prosjevnuše na obzoru slavenskoga svijeta, kad bijaše dovršena selidba Slavena« (27/1920, x) te zaključuju da se i danas u imenu svete braće vodi u Istri »najplemenitija, najuzvišenija borba, što ju jedan narod može voditi: borba za materinsku riječ, za spas svoje dječice od ljutog protivnika« (27/1920, x).

U nekoliko tekstova bave se i samim riječima i njihovim značenjima. Primjerice u članku pod nazivom »Seljački tumač« objašnjavaju da je riječ *indiferentizam* pohrvaćena riječ latinskoga podrijetla (27/1908, 216) ili pak u broju 2 iz 1920. da je riječ *kooperativa* tuđa riječ i da se u našem jeziku kaže *skupna prodavaonica*.

Izvjeshćuju također o poznatim i priznatim jezikoslovcima, primjerice uz objavu o smrti Dragutina Antuna Parčića ističu: »Plodovi njegove darovitosti, učenosti i radinosti jesu rječnici hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski, 'Rimski obrednik' (hrvatski), 'Hrv. slovnica', 'Glagolska slovnica' i 'Glagolski rječnik' i 'Glagolski psalterij' (ovo troje u rukopisu). No najviše je zasluga stekao pri Bogu i svom narodu izdanjem glagolskog misala,

³¹ Termin *krematonim* prema definiciji P. Šimunovića predstavlja »vlastita imena kojima imenujemo proizvode kulturnih i društvenih tvorevina, predmete, stvari i pojave svakodnevice«, Petar ŠIMUNOVIĆ, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb, 2009., str. 372.

³² Detaljnije u: Fran BARBALIĆ, *Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici*, Zagreb, 1931., str. 9–10.

radi čega je bio odlikovan od sadanjeg pape sa zlatnom medaljom. Izradio je matice za glagolska slova, te ih sam lijevao« (1/1903, 7).

4. Slovopisna, pravopisna i morfološka obilježja u *Pučkome prijatelju*

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća, kada počinje izlaziti *Pučki prijatelj*, presudnu ulogu u oblikovanju hrvatskoga standardnog jezika imaju hrvatski vukovci svojim normativnim priručnicima: *Hrvatskim pravopisom* Ivana Broza, *Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* Tome Maretića te Broz-Ivekovićevim *Rječnikom hrvatskoga jezika*. Važnu je ulogu imala i *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* Josipa Florschütza, čije je prvo izdanje izišlo 1905. godine, a upotrebljavali su se i Divkovićevi *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika* još iz 1887. godine, koji su bili usklađeni s Maretićevim filološkim pogledima³³ te Rešetarovova *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache* iz 1916. i 1922. godine, u kojoj se autor poziva na Maretića, ali nudi i svoja rješenja.³⁴ Nakon drugoga izdanja Brozova pravopisa iz 1893. godine uslijedit će Broz-Boranićeva izdanja te od dvadesetih godina razdoblje Boranićeva pravopisa. Valja spomenuti i jezične savjetnike: Rožičeve *Barbarizme u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Andrićev *Branik jezika hrvatskoga* te Maretićev *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*.

Budući da je *Pučki prijatelj* s prekidima izlazio tridesetak godina, zanimljivo je u njemu pratiti slovopisne, pravopisne i jezične mijene te usklađenost s rješenjima u normativnim priručnicima.

Od slovopisnih su značajka najzanimljiviji rezultati vezani uz ostvaraje fonema /đ/. Naime grafem đ propisan je za uporabu već od Brozova pravopisa,³⁵ iako su u praksi uobičajena kolebanja u vezi s njegovim pisanjem. Tako u *Pučkome prijatelju* u prvim godištima prevladava *dj*: *dogodjaje* (1/1899, 2), *medjutim* (1/1899, 2), *obradjuje* (1/1899, 2), *tudjinu* (1/1899, 3), *groždje* (2/1900, 9), *orudje* (2/1900, 12), *izadju* (4/1900, 25), *orudje* (10/1902, 67), *obradjivanja* (10/1902, 67), *takodjer* (13/1904, 106), *poradjaju* (13/1904, 106), iako ima i primjera gdje nailazimo na *đ*: *grožđe* (1/1903, 6; 13/1904, 107), *mladima* (13/1904, 109), *đaci* (27/1908, 213), dok će u kasnijim godištima prevladavati *đ*: *također* (26/1911, 204; 2/1929, 1), *moždane* (24/1910, 186), *građevina* (2/1929, 4), *lađa* (1/1929, 4), ali još se gdjegdje može pronaći i *dj*: *djake* (7/1920, x), *grozdju* (31/1920, x), *medjusobnom* (10/1921, 3), *djačkih* (15/1922, 1), *medju* (19/1928, 2), *ladja* (1/1929, 1; 1/1929, 4), *sagradjen* (2/1929, 3). U nekoliko primjera nailazimo i na *gj*: *gragjeni* (13/1904, 106), *gjaštvo* (27/1908, 213), *megju* (24/1910, 187), *Gjurić* (19/1928, 2).

U vezi s interpunkcijskim načelom uočavamo da prevladava gramatičko (strukturno), koje karakterizira odvajanje složene rečenice na njezine sastavnice umetanjem zarezova,³⁶ što možemo vidjeti iz primjera: *Komu je moguće, najbolje je, da bere groždje u košare i u njima da ga kući nosi, osobito ako je vlažno vrijeme, jer će ga tad moći za dva tri dana*

³³ Sanda HAM, *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb, 2006., str. 164.

³⁴ *Ibidem*, str. 172.

³⁵ Ivan BROZ, *Hrvatski pravopis*, Zagreb, 1892. (Pretisak, 2014.), str. 16.

³⁶ Lada BADURINA, *Pravopisne studije*, Zagreb, 2017., str. 33.

gdjegod raztrieti, nek se nešto prosuši i bolje dozrije. (3/1900, 18); Uza sve to najbolje je, da u novom badnju za prvu godinu vrije onaj mast, koji će služiti za domaću porabu, pošto vino rado dobije vonj od drva. (3/1900, 19); Uz lošu hranu, po toj komunadi izložene su k tomu svakojaku nevremenu, te ih dosta i pogine, pak se može reći, da se nema s njima velikoga truda, al ni velike koristi. (13/1904, 105); Tu pak treba, da ih preteku naši, da dobro i temeljito nauče svoj materinji jezik, koji će im biti najboljim oružjem u ovoj teškoj borbi za opstanak. (35/1913, x); Bojimo se, da će nas ljetina kukuruza prevariti, ako se Bog doskora ne smiluje i ne pošalje kišu. (32/1925, 2)

Nadalje, unatoč činjenici da još od Broza prevladava fonološko pravopisno načelo, u *Pučkome prijatelju* na početku bilježimo ponajviše primjere s morfonološkim pravopisnim načelom: *izkazuju* (1/1899, 1), *razpolaganje* (1/1899, 1), *napredku* (1/1899, 2), *žalostno* (1/1899, 3), *sladkom* (1/1899, 3), *tvrdka* (1/1899, 4), *odpadci* (1/1899, 5), *riedko* (1/1899, 5), *raznovrstno* (2/1900, 9), *kamatništvo* (2/1900, 10), *razštrkana* (2/1900, 11), *otcu* (2/1900, 11), *podpomaže* (2/1900, 12), *(blizu) Rabca* (2/1900, 14), *ženitbu* (2/1900, 14), *srdca* (2/1900, 16; 3/1900, 24), *raztopila* (3/1900, 17), *vlastnici* (3/1900, 20), *izsišu* (3/1900, 21), *ljubkije* (4/1900, 26), *društvu* (10/1901, 67), *žalostni* (13/1904, 107), *srčbe* (13/1904, 109), iako gdje gdje i u početnim godištima lista nailazimo i na fonološko: *društva* (1/1899, 1), *društveni* (2/1900, 10), *srca* (2/1900, 10), *bolesnih* (1/1903, 6), *žalostni* (13/1904, 104), *općinskom* (13/1904, 104). Desetak godina poslije prevladat će ipak fonološko pravopisno načelo: *društvo* (20/1908, 162), *srce* (26/1911, 201), *pretplatnici* (26/1911, 203), *pretplatu* (26/1911, 205), *korisnije* (26/1911, 206), *pretplatnika* (26/1911, 207), *potpunu* (27/1911, 209), *na srcu* (35/1911, 276), *potpomažu* (35/1911, 277), *otkada* (35/1911, 277), *društva* (27/1913, x), *namjesnikov* (27/1913, x), *raspravljati* (4/1919, x), s ponešto primjera morfonološkoga pravopisnog načela: *potrebstina* (26/1911, 205), *naručbe* (29/1911, 231), *obćinstvu* (30/1911, 239), *s Rabcem* (35/1911, 275), *plovitbeni* (6/1912, 48), *izvrstne* (25/1912, 196), *glasbom* (10/1921, 3).

U skladu je s normativnim preporukama i odvojeno pisanje glagola uz niječnicu *ne*: *ne propade* (1/1899, 1), *ne ostaje* (1/1899, 1), *ni je moguće* (1/1899, 3), *ne ću* (1/1899, 3), *ne pamti* (1/1899, 7), *ne može* (2/1900, 9; 13/1904, 103), *ne će* (1/1899, 4; 72/1900, 11; 26/1911, 202; 32/1911, 253; 6/1912, 41; 1/1903, 3; 31/1920, x), *ne bi* (2/1929, 3), *ne lovi* (2/1900, 14), *ne bi smjeli* (3/1900, 18), *ne nosi* (3/1900, 20), *ne smijemo* (4/1900, 25), *ne rodi* (4/1900, 28), *ne smiješ* (4/1900, 28), *ne zna* (10/1901, 68), *ne ćemo* (20/1908, 157; 26/1911, 203; 35/1911, 273), *ne znate* (26/1911, 202), *ne čujete* (26/1911, 202), *ne odgovara* (26/1911, 205), *ne treba* (26/1911, 206), *ne sviđa* (27/1911, 210), *ne znamo* (35/1911, 214), *ne želi* (31/1909, 245), *ne želimo* (9/1913, x), *ne hvali* (30/1921, 3), *ne trebamo* (12/1922, 1). No, nailazimo, iako u puno manjem broju, i na primjere sastavljene pisanja bez obzira na godinu izlaženja lista: *neima* (1/1899, 8), *netreba* (2/1900, 12), *neodgovara* (2/1900, 12), *nesmijemo* (3/1900, 18; 2/1927, x), *nemiješa* (3/1900, 18), *neće* (3/1900, 23; 20/1908, 158), *nestoji* (4/1900, 25), *neznam* (10/1901, 68), *nesmije* (1/1919, x; 13/1921, 1; 8/1926, 5), *nezna* (20/1924, 2), *nevidi* (8/1926, 6). U nekim je brojevima, pa čak i u istome članku zabilježeno i sastavljeno i nesastavljeno pisanje pa možemo zaključiti da pisanje glagola uz niječnicu još uvijek nije ustaljeno, npr. *ne smijemo* i *nestoji* (4/1900, 25), *ne rodi* i *nesmiješ* (4/1900, 28), *ne može* i *nemijenja* (13/1904, 103).

U početnim brojevima nailazimo na kolebanja u vezi s pisanjem *jata*, što potvrđuju primjeri kada se bilježi sa *ie*: *liepa* (1/1899, 2), *napriedni* (1/1899, 3), *uviek* (1/1899, 4), *cielim* (1/1899, 8), *siečnja* (2/1900, 9), *liepe* (2/1900, 9), *cvietovi* (2/1900, 9), *diete* (2/1900, 11), *briegovi* (2/1900, 11), *ciena* (3/1900, 17), *napried* (3/1900, 20), *bielo* (3/1900, 23), *cielo* (4/1900, 25), *vrieme* (4/1900, 26), *viesti* (10/1901, 74) te u jednakoj mjeri i primjeri s *ije*, odnosno *je*: *cijena* (1/1899, 1; 2/1900, 9), *riječi* (1/1899, 1), *vjere* (1/1899, 1), *sjemenje* (1/1899, 3), *čovjeku* (1/1899, 4), *najljepših* (1/1899, 5), *vijeća* (1/1899, 6), *vidjeti* (1/1899, 8), *uspjeh* (3/1900, 22), *djece* (3/1900, 22). No, već desetak godina kasnije prevladava *ije/je*: *bijeda* (20/1908, 157), *gnijezdo* (20/1908, 158), *htjelo* (20/1908, 163), *dijelova* (26/1911, 201), *tijela* (26/1911, 201), *neprocjenive* (26/1911, 201), *uspjelo* (26/1911, 201), *vjerna* (26/1911, 204), *bijedni* (26/1911, 205), *milijeka* (27/1911, 212), *uvijek* (27/1911, 212), *cijena* (35/1911, 273), *dijete* (6/1912, 42), *svijeta* (5/1912, 34), *srijedu* (1/1914, x), *dijeliti* (15/1922, 2), *čovjek* (3/1924, x), *rijetko* (43/1926, x), *tjera* (5/1928, 2), *liječnici* (2/1929, 3) te vrlo rijetko nailazimo na *ie*: *diecu* (36/1911, 288), *dielovanje* (31/1922, 4), *dielo* (31/1922, 4). Uočavamo da se pojavljuju i pogreške vezane uz pisanje *jata*: *djelova* (3/1900, 23), *uvjek* (1/1899, 4), *djelu* (2/1900, 9), *povjesti* (1/1912, 1), *vjesti* (3/1924, x) te da se od broja 2 iz 1921. godine do broja 25 iz 1922. godine pojavljuje isključivo ekavski refleks *jata* na koji možemo naići vrlo rijetko i u početnim godištim listama: *zahtevaju* (1/1899, 3), *posledice* (2/1900, 9), *zahteva* (2/1900, 13), *poslednje* (3/1900, 18).

U genitivu množine u *Pučkome prijatelju* prevladava nastavak *-a/-i*: *bolju prodaju domaćih proizvoda* (1/1899, 1), *svih ovih trih pasmina* (1/1899, 6), *svakih 25 godina* (1/1866, 6), *i milijune ljudi* (2/1900, 9), *onih krasnih poljana* (2/1900, 11), *milopoj raznovstnih ptica* (2/1900, 11), *obradjivanje školskih vrtova* (2/1900, 12), *od dviju željeznih ili drvenih valajaka* (4/1900, 25), *po sto i više brojeva* (10/1901, 68), *imena naših pretplatnika* (1/1902, 1), *sućut i sažaljenje dobrih ljudi* (12/1903, 92), *pohađanje svetih sakramenata* (13/1904, 108), *u društvu svojih susjeda* (2/1906, 11), *ne ćemo iz pazinske gimnazije imati dobrih svećenika* (20/1908, 161), *razdor groznih posljedica* (27/1908, 215), *u sto dobrih časova* (2/1929, 3). Budući da se ipak na kraju 19. i na početku 20. stoljeća u praksi još uvijek pojavljuje i nastavak *-ah/-ih*, pronašli smo i primjer za nj: *Ovo je sudbina mnogih ljudi* (3/1900, 21). U primjerima gdje supostoji više inačica za genitivni nastavak prevladava ona s dugim *a*: *zakonskih naredaba* (3/1900, 20), *novčanih žrtava* (3/1900, 20).

Na početku izlaženja lista nailazimo na starije nastavke za dativ množine: *da su i staje životinjama* (1/1899, 4), *prodavat drugim državama* (1/1899, 7), *nazivljemo svim prijateljem* (1/1899, 7), *Svim poštovanim kuće-gospodarom* (2/1900, 16), *koji su kozicama podložni* (3/1900, 18), *da bi bili na ruku ribarom* (3/1900, 20), *kad bi se njezinim sinovom dala prilika* (14/1901, 99), iako i u tim brojevima pronalazimo i primjere s novim nastavkom, koji će u potpunosti prevladati u kasnijim godištim listama: *podložne raznim bolestima* (1/1899, 4), *zajednički obim kraljevinama* (1/1899, 6), *tako bi katoličkim školama zadali* (1/1899, 6), *velika konkurencija domaćim proizvodima* (2/1903, 10), *uz po cijene pitomkinjama pokrajinskog ženskog liceja* (1/1903, 14), *čime pak koriste šume čitavim krajevima i pokrajinama* (13/1904, 103), *doskočiti tim žalosnim prilikama* (1/1908, 1), *dajem na znanje svim lovcima* (20/1908, 164), *prodavao (...) raznim mesarima* (46/1926, 4).

U lokativu množine najprije prevladava stariji nastavak: *u naših stranah* (1/1899, 1), *u krajevih* (1/1899, 2), *smješteni u dvorištih* (1/1899, 4), *U ovih slabih godinah* (1/1899, 5), *u ovih njezinih svojstvih* (1/1899, 5), *na kvarnerskih otocih* (1/1899, 7), *opazimo na mladicach* (2/1900, 9), *i u drugih državah* (2/1900, 10), *zapisati u krunah i filirih* (2/1900, 13), *po kvarnerskih otocih* (4/1900, 26), koji ubrzo mjesto ustupa novijem nastavku: *Neki dovažaju kući groždje u badnjevima, bačvama ili mješinama* (3/1900, 18), *na božjim i državnim zakonima* (2/1903, 9), *po većim mjestima* (13/1904, 103), *po šumskim krajevima* (13/1904, 103), *polazak škole na kvarnerskim otocima* (2/1906, 9), *a po načelima i djelima jednoga* (9/1906, 74).

U instrumentalu množine također najprije prevladavaju stariji nastavci: *izkazuju ...praznimi riječi* (1/1899, 1), *sa izvrstnimi svojstvi* (1/1899, 5), *združenimi silami uznastojati* (2/1900, 10), *među srednjimi i nižimi slojevi* (2/1900, 13), *I među našimi domaćimi lozami* (3/1900, 18), *među ribari i lučkimi oblasti* (3/1900, 20), *u dodiru sa težaci* (4/1900, 28), *livade sa slabimi usjevi* (10/1901, 68), *sa inimi zemljami* (14/1901, 99), no u primjerima: *sok se nam među prstima liepi* (3/1900, 18), *ne stoji u razmjerju sa novcima* (5-6/1901, 36) nailazimo na noviji nastavak, koji će ubrzo u potpunosti zamijeniti stariji: *da bude pri ruci svojim savjetima* (3/1903, 18), *prijavu s ovjerovljenim zadružnim potpisima* (3/1903, 18), *razumjeti (!) se sa ljudima raznog jezika* (22/1908, 178), *koji su kadri narod izdati, sa ljudima* (23/1913, x), *čuo sam ih govoriti sa trgovcima* (33/1926, 1).

Zaključak

Pučki prijatelj, glasilo Hrvatskoga katoličkog pokreta u Istri s kršćansko-socijalnim usmjerenjem, izlazio je s prekidima i različitim intenzitetom od 1899. do 1929. godine u Krku, Pazinu i Trstu. Osim tekstova o gospodarskim, društvenim, vjerskim i političkim događajima, često donosi i one koji otvaraju pitanja nacionalnoga i jezičnoga identiteta u vrijeme kada je na materinskome jeziku ponekad bilo zabranjeno razgovarati i u privatnoj komunikaciji, što će posebice u vrijeme talijanske okupacije i nakon talijanske aneksije rezultirati brojnim cenzurama u listu i u konačnici obustavom izdavanja publikacija na hrvatskome jeziku. Da je *Pučki prijatelj* važan izvor u proučavanju statusa hrvatskoga jezika u Istri, pokazuju brojni tekstovi iz kojih saznajemo o položaju hrvatskoga jezika u školama, crkvama, administraciji i medijima, o talijanizaciji toponima, antroponima i krematonima, o progonstvima i internacijama svećenika i drugih kulturnih i javnih djelatnika. Nadalje, analizom lista *Pučki prijatelj* u tridesetak godina njegova izlaženja mogu se pratiti mijene koje zahvaćaju slovopisnu, pravopisnu i morfološku razinu, što smo potvrdili na sljedećim primjerima: u bilježenju palatala đ (najprije kao *dj*, kasnije *đ*), u prijelazu morfonološkoga pravopisnog načela u fonološko te u nastavcima za genitiv, dativ, lokativ i instrumental množine. U genitivu množine ipak prevladava nastavak *-a/-i*, dok se u dativu, lokativu i instrumentalu množine u početnim godištima upotrebljavaju nesinkretski padežni oblici, koji su značajka starijega jezičnoga stanja, iako u manjoj mjeri nailazimo i na novije nastavke, koji će prevladati u novijim godištima. Također, uočili smo kolebanja u vezi s pisanjem glagola uz niječnicu te ona u vezi s različitim ostvarajima jata bez obzira na godinu izlaženja.

SUMMARY

ON THE LANGUAGE IN PUČKI PRIJATELJ, THE JOURNAL OF THE CROATIAN CATHOLIC MOVEMENT IN ISTRIA

*Newspapers in Croatian in Istria during the 19th and 20th centuries played a crucial role in promoting national revival ideas and educating the population, serving as an important source for studying the status of the Croatian language in the region. Pučki Prijatelj, the journal of the Croatian Catholic Movement in Istria with a Christian-social orientation, was published intermittently and with varying intensity from 1899 to 1929 in Krk, Pazin, and Trieste. In addition to covering economic, social, religious, and political events, the journal frequently addressed issues of national and linguistic identity during a time when speaking in one's native language was sometimes prohibited even in private communication. This was especially the case during the Italian occupation and after Italy's annexation, which led to numerous instances of censorship in the journal and ultimately the cessation of publications in Croatian. Numerous articles show that Pučki Prijatelj is an important source for studying the status of the Croatian language in Istria. These texts reveal the position of the Croatian language in schools, churches, administration, and the media, as well as the Italianization of toponyms, anthroponyms, and crematory names, and the persecution and internment of priests and other cultural and public figures. Furthermore, an analysis of Pučki Prijatelj over its thirty years of publication allows us to trace changes in the orthographic, spelling, and morphological levels. These changes are evident in the following examples: the notation of the palatal sound *đ* (initially as *dj*, later *đ*), the transition from the morphonological to the phonological spelling principle, and the endings for the genitive, dative, locative, and instrumental plural. In the genitive plural, the endings *-a/-i* dominate, while in the dative, locative, and instrumental plural, the early issues feature non-syncretic case forms, characteristic of the older linguistic state, though newer endings, which become dominant in later issues, also appear. Additionally, we observed variations in the use of negation with verbs, as well as inconsistencies in the realization of the yat sound, regardless of the year of publication.*

KEY WORDS: Pučki Prijatelj, Istria, language, orthography, analysis